

Biografický rámec diela Jána Komorovského podľa jeho nedokončených pamätí¹

ROMAN KEČKA

Katedra porovnávacej religionistiky, Filozofická fakulta UK, Bratislava

During his last years, Professor Ján Komorovský, the founder of religious studies in Slovakia, wrote his memoirs which he, however, did not finish and did not publish any part of them. Some months before his death he gave them to the author of this article to use them as a source of biographical information. This article discloses some fragments of Professor Komorovský's memoirs introducing and commenting them in the context of the period and Komorovský's life. The presented selection focuses on the main events in his life story, full of unexpected turns, describing his study at the university in Bratislava during the WWII, the influence of his mentor Alexander V. Isachenko, two layoffs from the faculty for political reasons and two comings back – the second one in 1990 when he founded the religious study at the Faculty of Arts of Comenius University in Bratislava.

Key words: Ján Komorovský, biography, memoirs, religious studies in Slovakia

V roku 2008 vznikla na Katedre porovnávacej religionistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave idea zostaviť biografiu zakladateľa odboru religionistiky na Slovensku a zakladateľa katedry profesora Jána Komorovského. V rokoch 2009 – 2011 som sa preto niekoľkokrát s profesorom stretol, aby som na základe jeho rozprávania zostavil text, mapujúci jeho dôležité životné etapy.

Pri mojej poslednej dlhšej návšteve v decembri 2011 mi profesor Komorovský povedal, že pracuje na svojich pamätiach, ktoré postupne dopĺňa. Prekvapilo ma, že písanie pamätí pokračuje už niekoľko rokov. Dovtedy sa o nich nezmienil. Sťažoval sa, že na ne nemá veľa času pre zdravotné dôvody, ale aj vzhľadom na iné texty, ktoré považoval za prioritnejšie.² Profesor usúdil, že vzhľadom na spracovávanie jeho rozprávání bude dobré, keď budem mať ich text, a tak

mi dal ich aktuálnu podobu v počítačovej verzii. V tej chvíli som netušil, že profesora naživo uvidím na krátko a naposledy v januári 2012, dva mesiace pred jeho smrťou.

Text jeho pamätí, aj keď nedokončených, je vzácnym autobiografickým svedectvom jeho života. Pri listovaní je z vedome vytvorených bielych miest a vynechaných riadkov zrejmé, že profesor chcel na niektorých textoch ďalej pracovať. Išlo najmä o kratšie texty, ktoré rozpracoval a ponechal otvorené.

Cieľom tohto článku je priblížiť životné etapy a myslenie profesora Jána Komorovského na základe vybraných krátkych úryvkov z jeho nedokončených pamätí s pracovným názvom *Na prelome vekov*. Týmto spôsobom chcem z veľkej časti vlastnými slovami J. Komorovského priblížiť jeho osobnosť pre toto číslo *Axis mundi*, ktoré vychádza ako prvé po jeho smrti.³

1 Príspevok vznikol na Katedre porovnávacej religionistiky FiF UK v Bratislave v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0583/09 „*Profesor Ján Komorovský – zakladateľ slovenskej religionistiky*“.

2 V tom čase mu práve vyšla kniha prekladov a komentárov Komorovský, J. (2011b). *Vladimír Sergejevič Solovjov a ruská náboženská filozofia. Antológia ruskej náboženskej filozofie*.

3 Do citovaných textov som jazykovo nezasahoval, budem ich citovať v originálnom znení a jedinou zmenou bude oprava zrejmych preklepov, ktoré opravím bez toho, aby som to v citovanom texte uviedol zaužívaným znakom [sic!]. Strany budú uvádzané podľa originálu, podľa pôvodného počítačového nastavenia strán.

Pôvod rodu Komorovských

Nedokončené pamäti Jána Komorovského začínajú témou, ktorej sa začal systematicky venovať až po odchode na dôchodok – dejinám rodu Komorovských. Do prvého kontaktu s možnými dávnymi dejinami rodu sa dostal už na základnej škole:

„Keď som chodil do tretej triedy ľudovej školy, z vlastiveďy som sa dozvedel, že v službách Jána Jiskru z Brandýsa boli na Slovensku štyria zdatní vojvodcovia: Talafús, Aksamít, Uderský, Komorovský, a na posledné meno som bol vtedy veľmi hrdý. No čoskoro som vytriezvel, keď som sa v knihe o slovenských hradoch a zámkoch dočítal, že Komorovský bol lúpežným rytierom na Oravskom zámku. Veruže to nebolo na chválu.“ (Komorovský, 2011a: 1)

Postupne sa dozvedal o rôznych nositeľoch mena Komorovský v slovenských dejinách a v pamätiach uvádza ich mená a postavenie. Svoje zdroje získaval z historických prameňov alebo z rozhovorov, často náhodných, s historikmi. Historik František Bokes občas žartovne svojho kolegu oslovoval „pán z Komorowa“, čo Komorovského viedlo k tomu, aby mesto či obec hľadal na mape:

„No predsa len som bol zvedavý na to Komorowo, a keď som sa raz dostal k podrobnej špeciálnej mape Poľska, skutočne som ho tam našiel. Nachádza sa severne od Varšavy medzi riekami Bug a Narew, východne od mesta Pultusk.“ (Komorovský, 2011a: 1)⁴

Profesor usudzoval, že nositelia mena Komorovský/Komorowski prišli na Slovensko z Poľska, kde je toto meno dodnes rozšírené, mohli patriť k šľachte alebo k zemanom a žili v rôznych častiach Slovenska: nielen na Považí, odkiaľ pochádzala rodina Jána Komorovského, ale aj na Kysuciach, Liptove, Orave či Šariši. Profesor sa tu a tam stretol s nositeľmi mena Komorovský, s ktorými nebol príbuzný, no ktorí pochádzali z Považia a – ako niekoľkokrát pri náhodných kontaktoch zistil – aj z oblasti Žiliny.

Vo svojich pamätiach Ján Komorovský rozpracoval genealógiu svojej rodiny z otcovej aj matkinej strany v 19. a 20. storočí. Na siedmich stranách uvádza množstvo mien blízkych a vzdialených príbuzných,

ich vzájomných vzťahov, anekdotické príbehy a zážitky s nimi.

Vysokoškolské štúdiá a Kolakovičova „Rodina“

Od strany 40 začína profesor hovoriť o novej etape svojho života – o vysokoškolských štúdiách v Bratislave, kam odišiel po maturite na obchodnej akadémii v Trenčíne.

„Hoci som mal ku komerčným predmetom živelný odpor, po maturite predsa len som chcel študovať na vysokej škole, a nemal som inú voľbu, ako sa v roku 1943 zapísať na Vysokú obchodnú školu v Bratislave.“ (Komorovský, 2011a: 40)

Dôvodom výberu školy bolo praktické uplatnenie v živote, keďže Komorovský pochádzal z chudobných pomerov a získané „obchodnícke“ vzdelanie mu malo jednoduchšie zabezpečiť živobytie.

Hneď po príchode do Bratislavy sa zapojil do študentských aktivít okolo profesora Kolakoviča, ktorý bol vplyvnou osobnosťou v katolíckom vysokoškolskom hnutí.

„Mohlo to byť niekedy pred Vianocami roku 1943 alebo začiatkom roku 1944, keď ma Gažo Fronc uviedol do študentského krúžku, kde som sa prvý raz stretol s neobyčajnou, nevšednou osobnosťou, chorvátskym kňazom, bývalým jezuitom Stjepanom Tomislavom Poglajenom, ktorý na jeseň roku 1943 ušiel pred nemeckým gestapom z Chorvátska na Slovensko a tu vystupoval pod rodným menom svojej matky ako Kolakovič (1906 – 1990). Tým som sa zapojil do katolíckeho hnutia, ktoré cez vysokoškolských sústredených z celého Slovenska v Bratislave, čoskoro dostalo celoslovenské rozmery. Profesor Kolakovič nadviazal na činnosť krúžku „Frassati“, od neho sa odvíjala práca v bunkách, z každej bunky reťazovým spôsobom vznikali ďalšie, takže v priebehu polroka sa cez bratislavských vysokoškolákov rozšírili po celom Slovensku. Z krúžkov sa výberovým spôsobom vytváralo jadro, ktorého členovia tvorili organizované spoločenstvo pod názvom Rodina. Keďže sa rátalo so zmenou politických podmienok smerom k ľavici a komunizmu, každý člen Rodiny

Prvá stránka má záhlavie Ján Komorovský / Na prelome vekov / Pamäti / Trenčín 2011.

V počítačovej verzii v programe Word majú Komorovského rozpracované pamäti 396 199 znakov (220 normostrán), čo pri ním zvolenom formátovaní (okraje po všetkých stranách 2,5 cm, písmo New Times Roman, veľkosť 11, hrubé písmo) tvorí 94 strán.

Jednotlivé časti majú názvy: *Korene rodu Komorovských. Detstvo. Nové bydlie. Školák. Meštianska škola. Obchodná akadémia. Roky vojny. Ideály. Slavickej štúdiá. Vysokoškolský život/Kolakovičovské hnutie. MUDr. Pavol Strauss. Moje bratislavské podnájmy. Patentár. Kabinet etnológie a „Ethnologia slavica“. Moje cesty do sovietskeho Ruska. Zo spomienok na začiatky slovenskej religionistiky. Kresťanský Východ. Výberová bibliografia. Podporná literatúra. Príloha: Štefan Komorovský: „Moje spomienky z vojny“.*

Z 94 strán textu sú samotné Pamäti na stranách 1-81, „Výberová bibliografia“ je na stranách 82-87, v „Prílohe“ (str. 87-94) sú zaznamenané spomienky profesorovho otca Štefana z prvej svetovej vojny. Dôkladne rozpracovanou časťou je obdobie prvých 25 rokov života Jána Komorovského. Má rozsah 62 strán, čo sú tri štvrtiny textu (ak nerátame bibliografiu a prílohu). Tento text má z väčšej časti charakter rodinnej kroniky, profesor sa v ňom venuje udalostiam a osobám, ktoré s týmto obdobím súvisia, pričom často uvádza aj spomienky na týchto ľuďoch z neskorších období svojho života.

4 Podľa internetového vyhľadávачa Google je v dnešnom Poľsku dvadsať miestnych názvov Komorowo, mnohé z nich sú oveľa bližšie k Slovensku než Komorowo, ktoré vtedy na mape našiel Ján Komorovský.

mal krycie meno. Ja som dostal meno Dimitrij.“ (Komorovský, 2011a: 52)

V špecifických vojnových podmienkach pripravoval Kolakovič svoj študentský kruh na povojnovú situáciu, ktorá si bude žiadať pohotovosť, otvorenosť a flexibilitu:

„Pri rôznych príležitostiach Kolakovič zdôrazňoval, aby sme sa cvičili v šírskosti duše, aby sme rozširovali svoje vedomosti, a aby sme sa vždy usilovali pochopiť druhého. [...] Tento spôsob práce pre nás vysokoškolákov znamenal rozširovať vlastný duchovný kruh, a tak sa zbaviť úzkoprstosti. Jeho dôležitou zásadou bolo rešpektovať pravdu druhého, aj keby to bol ideový odporca. Nikdy sa nemáme báť kritiky. [...] No profesor nemal rád, keď sa niekto neústupčivo pridržal svojej utkvanej myšlienky a usiloval sa presadiť ju za každú cenu. Keď sa s niečím takým stretol, vždy poznamenal francúzsky: „Idée fixe“. Treba rešpektovať slobodu každého jednotlivca.“ (Komorovský, 2011a: 53)

Časť o Kolakovičovom hnutí „Rodina“ a jeho pôsobení v ňom zostala v Komorovského pamätiach iba rozpracovaná a neumožňuje urobiť si dostatočný obraz o vplyve Kolakoviča na Komorovského postoj počas študentských rokov a na jeho ďalšie životné horizonty.⁵

Vplyv Alexandra Isačenka

Na cvičenia z ruštiny chodil k docentovi Alexandrovi Vasilievičovi Isačenkovi,⁶ ktorý si čoskoro všimol svojho talentovaného študenta, a Komorovský v ňom našiel svojho mentora.

„Na Vysokej obchodnej škole som u doc. Isačenka ruštinu študoval s výborným prospechom, celkom slušne som po rusky konverzoval. Raz som v ruštine predniesol obšiahly referát o kúpeľníctve na Slovensku. Na prospechovej skúške som písomku urobil na výbornú, a keď som prišiel na ústnu skúšku, Alexander Vasilievič mal už moje vedomosti natoľko overené, že mi dal do indexu rovno „výbornú“. Po skúškach mi ponúkol, že ak chcem, môžem sa zúčastňovať na jeho seminárnych cvičeniach z dejín ruského jazyka, určených pre vyššie ročníky poslucháčov ruštiny na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity.⁷ Ponuku som prijal ako veľké vyznamenanie. Seminára sa konali núdzove v posluchárňach Vysokej obchodnej školy na Pa-

lisádach, lebo univerzitná budova na Šafárikovom námestí bola pri bombardovaní Bratislavy vážne poškodená. [...] Sprvu som sa v tejto spoločnosti v pokročilom stupni štúdia ruštiny po odbornej stránke cítil dosť nesvoj, no čoskoro moje sebedomie mierne stúplo, keď mi Alexander Vasilievič ponúkol vypracovať a predniesť referát z východoslovanskej toponomastiky. [...] Bol to môj prvý úspech na poli akademickej slavistiky.“ (Komorovský, 2011a: 41)

Pod vplyvom Isačenkovej osobnosti a jeho konkrétnej pomoci sa Komorovský nakoniec rozhodol odísť z Vysokej obchodnej školy a študovať to, čo ho v skutočnosti zaujímal aj naplňalo. Jeho život nadobudol nový, zásadný smer. Kombinácia štúdia a práce, súvisiacej s jeho záujmami, dala študentovi z chudobných pomerov možnosť udržateľného životného štýlu.

„Vďaka Alexandrovi Vasilievičovi, na jeseň roku 1945 som bol prijatý do služieb Slovenskej akadémie vied a umení na Štúrovej ulici,⁸ čo mi umožnilo zapísať sa na Filozofickú fakultu na štúdiá v kombinácii slavistiky (s osobitným zreteľom na ruštinu) a filozofie najprv ako mimoriadny, neskôr, po doplnovacej maturite na gymnáziu v Trenčíne r. 1948, ako riadny poslucháč. Sprvu som mal na starosti výmenu kníh v knižnici SAVU,⁹ zdedenej po niekdajšej Šafárikovej učenej spoločnosti. V priestore neskoršieho kníhkupectva Academia, ktoré je tam podnes, som zorganizoval výstavu slovenskej vedeckej literatúry. Zakrátko ma však preložili do Jazykovedného ústavu, kde som pod externým vedením prof. Isačenka pracoval na Slovensko-ruskom prekladovom slovníku.¹⁰ Moja práca spočívala v tom, že som pripravoval slovenské podklady slovníka a v profesorskej pracovni v byte na Vajanského nábreží sme spolu, zavše dosť pracne k slovenským heslám, synonymám, homonymám, priradovali ruské ekvivalenty a z hesiel sme vytvárali lexikálne, významové „hniezda“. Bola to veľmi náročná a pipľavá práca. Keď sa prvý zväzok slovníka (A-O) sádzal, často som s Alexandrom Vasilievičom cestoval do Brna, a priamo v sadziarni tlačiarne Rovnosť sme robili korektúry. [...] Prvé korektúry sme robievali v sadziarni, ďalšie u Isačenkov na byte. V autorskom úvode k prvému zväzku (A-O) profesor napísal: „Nevďačnú a predať takú zodpovednú prácu technickej prípravy rukopisu prevzal Ján Komorovský, ktorý

5 Rozpracovanejší text Komorovský predniesol na seminári o prof. Kolakovičovi a jeho žiakovi Antonovi Neuwirthovi (Komorovský, 2006: 17-30). Postoj „Rodiny“ ku Kolakovičovi zhrnul Komorovský do vety: „Obdivovali sme ho a milovali ako otca a priateľa“ (Komorovský, 2006: 29).

6 Alexander Vasilievič Isačenko (*1910 Sankt Peterburg, †1978 Klagenfurt) bol slavista a jazykovedec ruského pôvodu. Krátko po jeho narodení jeho rodičia odišli z Ruska, vo Viedni študoval slavistiku, germanistiku a indológiu. Pôsobil vo Viedni a Lublane, v rokoch 1941 – 1945 učil na Vysokej obchodnej akadémii v Bratislave, od roku 1945 prednášal na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po roku 1955 pôsobil v Olomouci, Prahe, Berlíne a univerzitách v USA. Niekoľko rokov pred smrťou učil na univerzite v Klagenfurte, kde aj zomrel. (Černý, Holeš, 2008: 365)

7 V rokoch 1939 – 1954 bola Univerzita Komenského premenovaná na Slovenskú univerzitu.

8 Miesto, kde Ján Komorovský v Akadémii pracoval, sa podľa jeho slov nachádzalo tam, kde je dnes Katedra porovnávacej religionistiky na Štúrovej 9, v miestnosti, kde je umiestnená katedrová knižnica, od júna 2012 nesie názov „Knižnica Jána Komorovského“.

9 Slovenská akadémia vied a umení, predchodkyňa Slovenskej akadémie vied.

10 Isačenko, A. V. (1950). *Slovensko ruský prekladový slovník. Prvý diel A – O*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.

vždy s ochotou uskutočňoval potrebné zmeny a doplnky v rukopise a spolu so mnou čítal všetky korektúry.“ Táto spolupráca s Alexandrom Vasilievičom bola pre mňa veľkou školou. Obohacoval som si slovnú zásobu ruštiny a hlavne som poznával významovú a štylistickú hodnotu ruskej lexiky. Bezprostredný kontakt s prof. Isačenkou mi dal určité kultúrne pohľady na literatúru, pod jeho vplyvom som si obľúbil Leskova, Zoščenka, protopopa Avvakuma, Il'fa a Petrova a iných spisovateľov naratívneho, „skazového“ žánru. [...] Popri tom som si však budoval aj svoj individuálny svet. Rusistiku som chápal v širokom slovanskom a európskom kontexte, a samu slavistiku nielen ako disciplínu filologickú, lež tradične, predovšetkým ako sumu filologických, historických, etnografických, folkloristických a pod. poznatkov. Z vlastnej iniciatívy som sa pustil do štúdia prác J. Polívku, V. Tilleho, Č. Zibrta, L. Niederleho, J. Horáka, F. Wollmana, J. Krzyżanowského, A. N. Veselovského, J. Aničkova, V. M. Žirmunského, V. F. Šišmareva, M. Azadovského, bratov Sokolovovcov, P. G. Bogatyrjova a i., ktoré ma priviedli k riešeniu otázok porovnávacej literárnej vedy, folkloristiky a historickej poetiky. Alexander Vasilievič mi veľmi odporúčal preštudovať ruského historika V. O. Kľučevského, ku ktorému sa podnes neustále vraciam. Vlastný životopis protopopa Avvakuma, vodcu ruských staroverov XVII. storočia som mohol preložiť do slovenčiny a vydať len vďaka isačenkovej škole.“¹¹ (Komorovský, 2011a: 42)

Popri práci v Jazykovednom ústave Komorovský ďalej študoval na Filozofickej fakulte a v roku 1951¹² získal doktorát z filozofie.

„V roku 1951 som bol na základe predbežnej orientačnej vedomostnej skúšky u prof. Isačenka, v prítomnosti prisediaceho PhDr. Vincenta Blanára a po predložení doktorskej práce na tému: „Eugen Onegin« A. S. Puškina a problém sentimentálneho románu“, pripustený k doktorským rigoróznym skúškam. Skúšali ma prof. A. V. Isačenko, prof. A. Mráz, prof. M. Pišút a prof. A. Jurovský. Dizertačná práca svojím spôsobom nadväzovala na polemiku o žánrovej povahe Puškinovho románu vo veršoch, rozobral som v ňom parodické prvky súvisiace so začiatkami formovania ruského románu v XVIII. storočí, najmä so snahami vytvoriť ruský román sentimentálneho a pikareskného typu v ruskom preromantizme a začiatkoch romantizmu. Práca sa zakladala na širšom porovnávanom materiáli anglickom (Samuel Richardson, Oliver Goldsmith, Lawrence Sterne, Henry Fielding), francúzskom (J.-J. Rousseau), nemeckom (J. F. Goethe). Vtedy som získal doktorát filozofie.“ (Komorovský, 2011a: 45)

Kľúčovou postavou Komorovského profesionálneho života bol v tom čase profesor Isačenko, ktorý

mu bol nielen mentorom a vzorom, ale – keď bolo treba – vedel sa ho zastáť aj sa za neho prihovoriť.

„Alexander Vasilievič niekoľkokrát šiel za mňa „s rukou do ohňa“, aj keď mohol mať z toho nepríjemnosti, v čom bola jeho občianska zdatnosť „courage civique“. Keď na filozofickej fakulte zväzáci (Socialistický zväz mládeže) zorganizovali previerky študentov, hrozilo mi, že je môjmu štúdiu koniec. Prof. Isačenko sa ma zastal. Už som bol pred komisiou, „podávali si ma“, keď sa odrazu objavil a zaručil sa za mňa.“ (Komorovský, 2011a: 47)

Atmosféra päťdesiatych rokov 20. storočia v Československu nepriala dôvere v medziľudských vzťahoch. Masové politické previerky, udavačstvo a predvádzanie moci tými najbrutálnejšími spôsobmi vytvárali medzi ľuďmi atmosféru neistoty, strachu a paranoje. V tomto kontexte pôsobí vzácne a takmer anachronicky srdečný vzťah profesora a jeho bývalého študenta, neskôr kolegu:

„Medzi nami bola naprostá ideová dôvera. Keď v júni roku 1953 v Berlíne prepuklo ľudové povstanie, dostal sa mi do rúk nemecký leták. Pracovali sme na slovníku, medzi prácou prišla reč na udalosti v Berlíne a vtedy som mu leták ukázal. Prečítal si ho a vrátil, len som mu musel sľúbiť, že ho zničím. Tak som aj urobil.“ (Komorovský, 2011a: 48)

Neskôr to bol znova Isačenko, ktorý Komorovskému pomohol posunúť sa ďalej a môcť prednášať na fakulte:

„Roku 1954, keď dekanom Filozofickej fakulty bol môj starší priateľ prof. Ján Dekan, známy archeológ a znalec veľkomoravského obdobia, na príhovor prof. Isačenka som bol prizvaný na Katedru ruského jazyka a literatúry FF UK za odborného asistenta pre staroruskú literatúru a ruský folklór, mal som však aj špeciálne prednášky a semináre o ruskom literárnom klasicizme, romantizme, ruskom verši, bylinách a i. V tom čase si veľa stredoškolských pedagógov zvyšovalo kvalifikáciu na úseku ruštiny diaľkovým štúdiom. Bývali prázdninové sústredenia, roboty bolo až-až.“ (Komorovský, 2011a: 49)

Alexander V. Isačenko mal pre Komorovského intelektuálne a vedecké záujmy a ich realizáciu v praxi zásadný význam. Podľa svedectva vyjadreného vo svojich Pamätiach a pri osobných rozhovoroch Isačenko prispel k tomu, že Komorovský ľudsky aj odborne dozrieval. Mnohé dejinné variácie vzťahu učiteľ-žiak tak v kontaktoch Komorovského s Isačenkou dostali svoju konkrétnu podobu. V roku 1955 Isačenko začal pôsobiť na filozofickej fakulte v Olomouci, začiatkom 60. rokov zároveň aj na Akadémii vied Nemeckej demokratickej republiky v Berlíne a v roku 1965 sa stal zástupcom riaditeľa Ústavu ja-

11 Ide o preklad Komorovský, J. (1976). *Život protopopa Avvakuma, ktorý sám napísal*. Bratislava: Tatran.

12 Rok 1951 bol významný aj pre Komorovského osobný život: na jeho začiatku sa Ján Komorovský oženil s Máriou Vavrovou z Beckova a na jeho konci sa im narodili dvojčiky Veronika a Marta. Neskôr sa im ešte narodili synovia Peter a Pavol.

zykov a literatúr ČSAV v Prahe. Od tohto obdobia sa s ním Komorovský stretával už len sporadicky.

1959: prvý raz „odidený“ z Filozofickej fakulty

Komorovského pedagogická a vedecká práca bola v roku 1959 náhle a proti jeho vôli násilne prerušená z politických dôvodov. Spolu s ďalšími, asi dvadsiatimi pracovníkmi, musel opustiť filozofickú fakultu.

„V rokoch 1954 – 1959 som bol odborným asistentom na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK v Bratislave pre odbor starej ruskej literatúry a folklóru. Keď v roku 1959 bola v Bratislave zrušená Vysoká škola pedagogická, jej komunistickí profesori, docenti a odborní asistenti mali prejsť na Filozofickú fakultu UK. Prirodzene, ideologicky a politicky nespoľahliví nekomunisti im museli uvoľniť miesta. Spolu s inými pracovníkmi fakulty som musel odísť aj ja.“ (Komorovský, 2011a: 64-65)

Komorovského odchod z fakulty nebol mnohým jeho kolegom ľahostajný a prejavovali mu svoju účasť, ktorá bola v tých rokoch zároveň prejavom istej osobnej odvahy.

„Keď ma v roku 1959 aj s inými pracovníkmi vypovedali z fakulty, niektorí profesori mi otvorene prejavovali svoje sympatie. Semitológ, prof. Ján Bakoš, veľmi milý a úctyhodný pán, ma na ulici zastavil, a povedal mi niekoľko vrelých slov útechy. Tak ma na ulici priateľsky oslovil aj profesor archívnicka Alexander Húščava. Veľmi priateľskí boli ku mne aj prof. Ján Stanislav, prof. B. Varsík a prof. M. Okál.“ (Komorovský, 2011a: 49)

Hoci socialistické zákony prikazovali pracovať a každý musel mať prácu, aby nebol štátom považovaný – ako to vtedy označovali – za „príživníka spoločnosti“, s hľadaním si novej práce to Komorovský nemal jednoduché.

„Keď som v roku 1959 vypadol z Filozofickej fakulty, len ťažko sa mi darilo nájsť si v Bratislave nejaké vhodné zamestnanie. Napokon som sa uchýlil ako redaktor slovníkových prác vo Vydavateľstve pôdohospodárskej literatúry na Križkovej ulici. Lexikografia bola vedná oblasť, v ktorej som mal dobré skúsenosti a vycibril som sa v nej, keď som s profesorom Isačenkou pracoval na Slovensko-ruskom prekladovom slovníku. Vo vydavateľstve som našiel dvoch priateľov ešte zo študentských čias. [...] Vo vydavateľstve som aspoň položil základy pre prípravu rusko-slovenského pôdohospodárskeho slovníka, lebo dlho som v tomto zamestnaní nezostal a neviem či niekto slovník dokončil a či ho vydali.“ (Komorovský, 2011a: 63)

Vo vydavateľstve Komorovský dlho nepobudol a po krátkom čase odtiaľ odišiel – preč z Bratislavy, preč od vedeckej práce, do úplne inej oblasti. Táto zmena však z neho neurobila zatrpknutého nerealizovaného človeka, ale našiel v nej nové možnosti osobnostného rozvoja.

„Po roku som si našiel zamestnanie v Závodoch K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom, neskôr premenovaných najprv na Strojárske a metalurgické závody, potom na Závody ťažkého strojárstva, kde som pracoval na úseku vedecko-technických informácií a ochrany priemyselných práv. Tu som prvý raz v živote vstúpil do bezprostredného styku s technikou. Prekvapilo ma, že železo sa môže unaviť, alebo že do automatickej linky je zabudovaná pamäť. Všetko bolo pre mňa celkom nové, ale vžil som sa do toho. V priebehu ôsmich rokov som tam rozvíril vynálezcovské hnutie, zastupoval som vynálezcov v konaní na Patentovom úrade v Prahe. Priemerne štyrikrát do roka som cestoval do Prahy na rokovania s patentovými referentami a v tamojšej knižnici som celý týždeň robil patentové rešerše. Spravidla som pol dňa venoval služobnej práci, popoludní som sledoval svoje osobné študijné ciele. Tie roky práce patentára som nikdy nelutoval. Bola to pre mňa skvelá škola, v ktorej som nabral hojné životné skúsenosti a nepriamo do môjho života vniesla nové poznatky na poli humanitných vied. Brúsil som si aj logiku myslenia, keď som mal v popise vynálezu definovať jeho novosť, odlíšiť ju od známeho stavu techniky podľa zásad logiky jednu vetou, ktorá niekedy vyšla na celú stranu.“ (Komorovský, 2011a: 72-73)

Prvé kontakty s religionistikou

Vďaka okolnostiam mohol Komorovský dokonca rozvíjať svoje kultúrne záujmy a rozširovať si poznanie. Cesty do Prahy a s tým spojené kultúrne možnosti mu umožnili dostať sa do kontaktu s vedným odborom, ktorý bol v Československu neznámy – s religionistikou.

„V budove Patentového úradu na rohu Václavského námestia a Jindřišskej ulice bolo Poľské kultúrne stredisko s predajňou kníh. Tu som objavil odbornú, vedeckú literatúru, ktorá ma okamžite preniesla do vedného odboru, ktorý bol v našej vlasti v podstate neznámy. Boli to knihy z odboru poľskej a svetovej religionistiky, vedy o náboženských systémoch národov sveta. Vtedy sa mi Poľsko stalo oknom do ríše poznatkov novej vednej disciplíny, ktorá u nás v nomenklatúre vied nemala miesto. Z mojich ciest do Prahy som si odnášal domov nové a nové knihy už nielen z Poľského kultúrneho strediska, ale aj z obchádzok po pražských antikvariátoch. Po niekoľkých rokoch som mal doma celkom slušnú príručnú knižničku z odboru religionistiky, zahĺbil som sa do prác M. Eliadeho, R. Pettazoniho, R. Otta. G. van der Leeuwa, G. Menschinga, W. Schmidta, N. Soederbloma, J. G. Frazera, H. von Glase-nappa, W. Jamesa, Geo Widengrena a i. Nahliadol som, že religionistika a jej odnož mytológia mi boli veľmi blízke. [...] Skúsenosti z porovnávacej folkloristiky mi umožňovali pochopiť kreatívne postupy v mytológii, ktorá neraz tvorila súčasť rôznych náboženských štruktúr.“ (Komorovský, 2011a: 73)

Štúdiu náboženstva sa síce venoval tzv. vedecký ateizmus, no vzhľadom na jednostrannú metódu, ovládanú marxisticko-leninskou filozofiou, nezaujaté a objektívne štúdium náboženského fenoménu v tom čase v Československu nebolo možné. Teologické fakulty sa v dôsledku tlaku režimu a intelektuálnej izolácie zredukovali na prípravu kňazov pre prax, a tak ich pohľad na náboženstvo zostal zamrznutý na úrovni štyridsiatych rokov 20. storočia a študenti teológie sa o iných náboženstvách nedozvedeli skoro nič. Komorovský sa svojím záujmom o religionistiku pripojil, aj keď len súkromne, k nemnohým, ktorí sa v tom čase venovali náboženstvu inak než ideologicky zaťažený vedecký ateizmus alebo teológia retardujúca v podmienkach socialistického Československa.

„Bola to však doba, ktorá religionistike nežičila. Štátna ideológia používala všetky mocenské prostriedky, aby náboženstvo potlačila a z vedomia ľudí vypudila. Robili sa umelé výpočty koľko ešte náboženstvo vydrží tlak, ktorý vyvíjala strana, vláda a jej inštitúcie nielen pomocou najrozmanitejších foriem školenia a propagandy, ale aj administratívnych a súdnych represálií. Násilie sa zdôvodňovalo tým, že marxizmus je jediná naozajstná vedecká metóda, ktorá presne predvída zánik náboženstva, a preto treba vývin týmto smerom všetkými prostriedkami napomáhať. No to, čo sa ľuďom celé roky usilovali vtĺkať do vedomia ako výsledky tzv. vedeckého bádania náboženstva a osobitne kritiky kresťanstva, nemalo nič spoločné so serióznou vedou. Komunistickej strane nešlo o to, pochopiť fenomén a podstatu náboženstva, lež propagandou a agitáciou vnášať do hláv zmätok, aby sa v ňom dalo loviť. Ateistická literatúra obmieňala vedecky nepodložený názor, že kresťanstvo vzniklo ako synkretický konglomerát starovekých mýtov a názorov filozofických škôl. Postava Ježiša Krista sa mytologizovala, odvodzovala sa od kultu zomierajúcich a oživajúcich bohov pohanského panteónu. Vcelku sa náboženstvo zo strany štátnej moci trpelo len natoľko, nakoľko bolo ochotné spolupracovať s ateistickým štátom na vlastnej likvidácii.“ (Komorovský, 2011a: 73)

Ideologicky nezaujatý záujem o skúmanie náboženstiev sa v tom čase mohol prejavíť iba pri prekladoch náboženských textov a ich komentároch.

„Paradoxné je, že pri všetkej protináboženskej propagande kultúrna politika strany a vlády nemohla celkom ignorovať stav vedy vo svete, a bola nútená privoliť na vydávanie vedecky komentovaných textov náboženského obsahu, ako bol Korán v preklade Ivana Hrbeka, zo starozákonných spisov Pět svátečních svitků v preklade, s úvodom a poznámkami Stanislava Segerta, hinduistická pamiatka Bhagavadgíta, Popol Vuh – pamiatka guatemalských Indiánov Quiché, Mýty staré Mezopotámie, Konfuciove Hovory, Lao-č' O Tau a ctnosti, na Slovensku vyšiel výber z patristiky a scholastiky, spis Mikuláša Kuánskeho O učenej nevedomosti, výber z klasických kníh konfucia-

nizmu v preklade M. Čarnogurskej, starojaponské Kódžiki v preklade V. Krupu, tiež jeho vydanie Polynézskych mýtov a iné, k tomu práce ďalších orientalistov o hinduizme, buddhizme a islame. Možno povedať, že za komunistickej éry, strana a vláda netušili, že sa vytvárajú predpoklady pre systematické religionistické bádanie, a napokon, aj založenie vedného odboru religionistiky.“ (Komorovský, 2011a: 74)

1969: Prijatý naspäť na filozofickú fakultu

Obdobie politického odmäku počas tzv. Pražskej jari v roku 1968 umožnilo Komorovskému vrátiť sa k akademickej práci, čo on, samozrejme, využil. Jar v roku 1969 už vítal na Filozofickej fakulte v Bratislave.

„Nadišlo dubčekovské obdobie socializmu s ľudskou tvárou a na Filozofickej fakulte ma rehabilitovali. Vo februári 1969 som sa rozlúčil so Závodmi ťažkého strojárstva v Dubnici nad Váhom a nastúpil som ako samostatný vedecký pracovník v Kabinete etnológie, ktorý na FF UK založil prof. Ján Podolák. Pracoval som na výskumnej úlohe venovanej tradičnej svadbe u slovanských národov. Okrem toho som bol výkonným redaktorom orgánu slovanských národopiscov, ročenky Ethnologia Slavica a na Katedre etnografie a folkloristiky som konal prednášky o duchovnej kultúre Slovanov. Opäť jeden styčný bod, ktorý ma spájal s religionistikou. V tom čase som sa dostal prvý raz do Sovietskeho zväzu [...] Zúčastňoval som sa na národopisných konferenciách, roku 1973 som vystúpil na Slavistickom kongrese vo Varšave, napokon som dokončil prácu Tradičná svadba u Slovanov, ktorá taktiež vykazovala početné styčné body s religionistikou. Úspešne prešla oponentúrou a bola postúpená na vydanie univerzitnému vydavateľstvu.“ (Komorovský, 2011a: 74)

Vďaka pôsobeniu na Filozofickej fakulte sa Komorovský dostal aj do Sovietskeho zväzu, kde v roku 1970 absolvoval desaťdňový študijný pobyt v Moskve a o rok neskôr, znova v rámci desaťdňového študijného pobytu, mal prednášku na univerzite v Kyjeve.

„Na Ševčenkovu univerzitu som mohol vstúpiť až potom, keď moja sprievodkyňa na oddelení KGB vybavila so mnou patričné formality. Vstup na univerzitu bol sprísnený odvtedy, ako v budove vznikol požiar, čo sa pokladalo za sabotáž. Mal som niekoľko prednášok o ľudovej tradícii o kráľovi Matejovi Korvínovi u Slovanov, a o ľudovom zvykosloví z hľadiska semiotiky a teórie komunikácie. K prednáške o ľudovej tradícii o kráľovi Matejovi Korvínovi sa historici fakulty stavali spočiatku nedôverčivo. Docentka Brjanceva sa ma rovno opýtala, či v mojej prednáške nebude nejaký negatívny politický prvok. Z hľadiska čierno-bielej dialektiky vzťah Mateja Korvína k Jiříkovi Podebradskému pokladali za reakčný. Nikdy som nezvykol takto mechanisticky hodnotiť historické udalosti a historický dialektický materializmus mi bol cudzí. Do-

centku Brjancevu, ktorá mi také obavy a starosti tlmočila, som upokojil, že tohto bodu sa v prednáške vôbec nedotknem, pretože ťažisko mojej témy bolo v hodnotení kráľa Mateja ľudovým podaním. Prednáška sa konala v jednej veľkej posluchárni pred študentami a vysokoškolskými učiteľmi, napospol historikmi, a keď som skončil, jedna pekná študentka mi prišla na klopu saka odznak «otličníka», aký dostávali vyznamenaní študenti. Bolo mi to veľmi milé a vtipné.” (Komorovský, 2011a: 69)

Do Sovietskeho zväzu Komorovský cestoval ešte niekoľkokrát v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, aj keď v tom čase už nepôsobil v akademickej sfére.

Skúsenosti z terénneho výskumu: náboženstvo a spoločnosť

V rámci svojej výskumnej práce na Filozofickej fakulte Komorovský chodil aj na terénne výskumy. Tie boli zdrojom nielen vedeckého poznania, ale aj nadobúdaním skúseností z praktickej podoby vzťahu vtedajšej socialistickej spoločnosti a žitého náboženstva. Vo svojich Pamätiach uvádza príhodu, ktorú zažil počas etnologickeho výskumu v obci Torysky.¹³

„Viedol som výskumnú skupinu, ktorá mala pracovať v gréckokatolíckych Toryskách. Prv, než sme pristúpili k výskumu, pokladal som za potrebné ohlásiť sa na miestnom národnom výbore, nuž sme navštívili Miestny národný výbor. Za pracovným stolom sedel muž stredných rokov, zrejme tajomník. Na kabáte mal pripnutú veľkú päťcípú hviezdu, a v duchu som si povedal: Keď máš takú veľkú hviezdu, akiste budeš aj veľký komunista. Vzal na vedomie našu výskumnú národopisnú prácu v obci, len nás upozornil, aby sme nešli ďalej za dedinu, lebo sú tam vojenské objekty. Keďže sa blížila nedeľa, zašiel som na gréckokatolícku faru a poprosil som miestneho farára, o. Jána Šimona, ktorý v čase prenasledovania gréckokatolíkov bol zamestnaný ako robotník vo Východoslovenských železiarňach, aby nás v cirkvi ohlásil a doporučil do pozornosti obyvateľov obce, a tak aby sme získali ich dôveru. V nedeľu som sa spolu so študentami zúčastnil na sv. liturgii. Počudoval som sa patriarchálnym zvykom, ktoré vládli v chráme. Všetci muži sedeli v laviciach a všetky ženy stáli pod chórom, ja medzi nimi. Spievali prekrásne, cítil som sa ako vo Važci. Aj ja som spieval. Potom sa po dedine rozchýrilo, že ten profesor z Bratislavy „je náš“, lebo spieval s nami. Po sv. liturgii bola panychída a na moje veľké prekvapenie, som na nej uvidel aj tajomníka MNV,¹⁴ toho, o ktorom som sa nazdával, že je veľkým komunistom. Keď som sa s ním po niekoľkých dňoch stretol v Nižných Repašoch, pozval ma na pohárik do blízkej krčmy a tam mi medzi rečou povedal: „Asi ste sa počudo-

vali, keď ste ma videli na bohoslužbách v cirkvi. Ale ja musím držať s ľudom, a nemôžem strpieť, aby v obci boli náboženské škriepky, keď asi dve rodiny prešli na pravoslávie.“ Jeho slová ma ohromili. Veď generálna línia komunistickej strany bola celkom iná: Cirkev sa trpela natoľko, natoľko bola ochotná spolupracovať s ateistickým režimom na vlastnej likvidácii. A tu počujem: „Komunista má držať s ľudom, s veriacim ľudom.“ (Komorovský, 2011a: 81)

1975: Druhý raz „odídený“ z fakulty

V spoločensky hustnúcej atmosfére tzv. normalizácie sedemdesiatych rokov zažil Komorovský nový životný zvrät: v rámci tisícok politických previerok toho času musel aj on ísť pred komisiu, preverujúcu jeho postoje voči socialistickému režimu. Výsledkom bolo, že musel znova odísť z fakulty.

„Prišla husákovská normalizácia, moja previerka na fakulte dopadla negatívne a v roku 1975 som sa opäť ocitol mimo sveta vedy. Neostávalo mi iné, ako opäť sa utiahnuť do výrobného sektoru, tento raz do Ústavu mechanizácie odevnej výroby v Trenčíne. Dekan FF UK S. Cambel trval na tom, že práce na vydaní Tradičnej svadby u Slovanov treba zastaviť, ale, našťastie, vtedajší prorektor pre edičnú činnosť prof. Brožík knihu pred útokmi statočne ubránil, takže v roku 1976 vyšla a stretla sa s priaznivým ohlasom doma i v cudzine.

V Ústave mechanizácie odevnej výroby sa mi zišli moje dávne skúsenosti, ktoré som získal v Závodoch ťažkého strojárstva. Nadviazal som na moju niekdajšiu patentársku činnosť, k tomu mi pribudli zlepšovacie návrhy. Ale bol to pre mňa duchovný azyl. No nielen pre mňa. Na celom Slovačotepe som sa nestretol s militantným komunizmom, tobôž nie ateizmom. Boli to pre mňa priaznivé podmienky venovať sa súkromne vedeckej práci a orientovať sa v nej na nábožensko-mytologickú problematiku.“ (Komorovský, 2011a: 74-75)

V Ústave mechanizácie Komorovský pracoval až do svojho odchodu na dôchodok v roku 1984. Religiozita bola pre neho koníčkcom, vedeckej práci sa venoval vo voľných chvíľach. Výsledkom boli viaceré publikácie, ktoré sa mu podarilo aj vydať: *Amazonky* (1983), *Prometeus* (1986) a *Únoscovia ohňa* (1986).

Rehabilitácia po roku 1989 a religionistika na FF UK

V roku 1989 mal Komorovský síce už 65 rokov, no prebiehajúce spoločenské zmeny v ňom prebudili túžbu realizovať projekt štúdia religionistiky na univerzitnej úrovni.

„Po novembri roku 1989, keď náhle nadišla zmena politickej situácie, bez zaváhania som vypracoval projekt

¹³ Obec na Spiši, v súčasnosti okres Levoča.

¹⁴ MNV – skratka pre Miestny národný výbor, dnes tejto inštitúcií zodpovedá Obecný úrad.

akademického štúdia a bádania v odbore religionistiky, a predostrel som ho Ministerstvu školstva, prezídiu Akadémie vied, i rektorátu Univerzity Komenského a dekanátu Filozofickej fakulty. V roku 1990 ma na Filozofickej fakulte rehabilitovali a v komisii mi položili otázku: čo žiadam ako satisfakciu? Odpovedal som: Dajte mi možnosť habilitovať sa a založiť odbor religionistiky. Tak sa aj stalo. Už v akademickom roku 1990 – 1991 som začal konať prednášky z religionistiky pri oddelení teórie kultúry na Katedre estetiky, i fakultatívne v rámci všeobecného základu, ktoré navštevovalo okolo sta poslucháčov.

Ukázalo sa však, že religionistika má bližšie k etnológii než ku kultúrológii, ktorá vyrástla z pozícií rôznych filozofických smerov a dostala podobu filozofie kultúry. Preto, keď išlo o zavedenie religionistiky ako študijného odboru, jej koncepcia skôr organicky zapadala do učebného programu etnológie. A tak v akademickom roku 1992 – 1993 sa pri Katedre etnológie otvoril prvý ročník študijného odboru religionistiky v kombinácii s etnológiou. [...] V prvom ročníku odzneli prednášky na základné religionistické témy: úvod do religionistiky, prvotné a synkretické náboženské formy, geografia náboženstva, úvod do štúdia islamu a sociológia náboženstva, na všeobecnom základe sa venovala pozornosť Biblii, judaizmu a vývinu kresťanskej doktríny. Vo vyšších ročníkoch pribudla fenomenológia náboženstva, psychológia náboženstva, náboženský folklór, náboženská symbolika, venovala sa pozornosť jednotlivým náboženským a mytologickým systémom, konali sa aj špeciálne prednášky na vybrané témy.“ (Komorovský, 2011a: 75)

Komorovský si uvedomoval nevyhnutnosť trvalého personálneho obsadenia religionistického pracoviska, ktoré vytvoril. Dôležitou bolo tiež jeho pevnejšie inštitucionálne zakotvenie. Postupne sa podarili oba zámery. Z Oddelenia religionistiky Katedry etnológie vznikla v roku 2003 Katedra porovnávacej religionistiky.¹⁵

„Hoci bolo treba vždy počítať s externými spolupracovníkmi, jednako bolo nutné budovať a vybaviť oddelenie religionistiky pri Katedre etnológie personálne. Veď moje účinkovanie na Filozofickej fakulte vzhľadom na vek bolo len krátkodobé. Len málo rokov mi ostávalo na definitívny odchod do dôchodku. Moje ideály by boli zaiste vyšli nazmar, keby som nebol mal vynikajúcich študentov, ktorí by pokračovali v mojom diele a odbor religionistiky ďalej rozvíjali ako po stránke bádateľskej, výskumnej tak aj didaktickej. Dvanásť z nich absolvovalo u mňa doktorandské štúdium a obhájilo titul PhD. Štáfetu po mne prevzal kolega Milan Kováč, ktorý sa čoskoro habilitoval na prácu

o nábožensko-mytologických systémoch Mezoameriky s názvom „Slnko jaguára“, stal sa docentom a prevzal vedenie Katedry porovnávacej religionistiky. Mal jedinečnú odbornú prípravu – študoval filozofiu, staroveké dejiny a religionistiku. Na tomto poli sa pred ním otvorili možnosti realizovať svoje dávno koncipované projekty terénneho výskumu mayskej kultúry. Na Yucatane, v mayskej vetve pralesných Lacandoncov v provincii Chiapas urobil niekoľko stacionárnych výskumov, ktoré neskôr v spolupráci s historikmi rozšíril aj na územia Guatemaly a Hondurasu. [...] Dňa 17. 1. 2011 bol doc. Milan Kováč, PhD. prezidentom SR slávnostne vymenovaný za univerzitného profesora vo vednom odbore etnológia.“ (Komorovský, 2011a: 75-76)

Menovaním vedúceho katedry doc. Milana Kováča, PhD. za profesora v roku 2011 sa zavŕšilo generačné odovzdanie pochodne, ktorú svojou energiou, oduševnením a neúnavnosťou za religionistické bádanie zapálil profesor Ján Komorovský. Bol šťastný, že sa tohto dňa dožil a videl v ňom znamenie kontinuity rozvíjajúcej sa religionistickej vedy na Slovensku. Umrel 20. marca 2012 vo veku 87 rokov v Trenčíne.

Namiesto záveru: Význam ideí a ideálov pre Komorovského myslenie

Namiesto záveru je vhodné nechať prehovoriť ešte raz profesora Jána Komorovského, a to v podobe jeho úvahy o tom, čo považoval za svoju vnútornú motiváciu či dokonca za nosnú štruktúru svojho myslenia – oddanosť ideám a ideálom:

„V mojom živote veľmi dôležitú úlohu zohrávali idey a ideály. Idea, ideály boli vysokou metou môjho života. Idea bola pre mňa vždy čosi ako živá bytosť. Jej som podriaďoval moje konanie, v jej mene som vytváral syntézy. Čo organicky nezapadalo do môjho vedomia, čo nenadväzovalo na to, čo som v sebe nosil ako pestovaný kvet, neľútostne som odhodil. Prijímal som len to, čo bolo v súlade s mojím ideovým svetom. Kryštalizoval som sa. Vytváral som si stupnicu hodnôt. Moje dedinské korene mi dali základy slovenského národného povedomia. Ale keď som mal 14-15 rokov, začal som sa zamýšľať nad svojou hodnotovou stupnicou a uvedomoval som si, že na prvom stupni som sa na tomto svete objavil ako človek a člen rodiny, univerzálny jav, až potom som sa stal Slovákom. Veď sa stáva, že človek sa narodí v jednej národnosti a formuje sa v inom etnickom prostredí, ktoré aj určí jeho povedomie.

Keď som sa v rokoch mojej mladosti začal oboznamovať so životom a dielom ruského náboženského filozofa

15 V súčasnosti interne pôsobí na katedre prof. Milan Kováč, ktorý sa špecializuje na náboženské systémy Mezoameriky, najmä však na Mayov a ich náboženstvo (Kováč, 1999), doc. Attila Kovács so špecializáciou islam, a najmä vizuálna kultúra islamského radikalizmu (Kovács, 2009), dr. Beáta Čierniková sa špecializuje na náboženstvá Kaukazu (Čierniková, 2005), dr. Ivica Bumová je judaistkou so zameraním najmä na výskum dejín židovskej komunity na Slovensku v 20. storočí (Bumová, 2012) a dr. Roman Kečka sa venuje súčasnému kresťanstvu.

Vladimíra Sergejeviča Solovjova, strhovala a unášala ma jeho myšlienka všejednoty, jeho syntetické myslenie, i jeho odhodlanie idey a ideály hlásať. Korene jeho ideálov boli hlboko kresťanské, v dejinách slovanských národov vyrastali z pôdy, ktorú zveladili apoštoli Slovanov svätí Konštantín-Cyryl a jeho brat Metod. Boli to veľkí syntetici, ktorí vedeli uviesť do súladu ducha Východu a Západu, vieru a kultúru. Syntéza všetkého dobrého, pravdivého – to je ich odkaz všetkým pokoleniam až po naše časy, nielen v individuálnom pláne ako životné vodítko, ale aj v sociálnom a národnom.

Keď sa poohliadneme po národoch rôzneho stupňa civilizácie vyspelosti, môžeme pozorovať, že ešte aj málorozvinuté populácie majú svoju náboženskú alebo mytologickú ideu, z ktorej duchovne žijú a pre ktorú žijú, z nej

čerpajú svoju životnú silu. Zo skúseností a pozorovaní etnológov u rozmanitých národov sveta vieme, že táto ideová sila je zovše účinnejšia, pôsobivejšia, než je biologický zákon pudu sebazáchovy. Úpadok, strata ideovej základne môže vyvolať a aj neraz vyvolávala spoločenskú depresiu, nechť k životu, ba aj zánik kmeňového alebo národného spoločenstva. Ukazuje sa, že človek musí žiť pre niečo, čo ho presahuje, prevyšuje, čo stavia a hodnotí vyššie než je sám.“ (Komorovský, 2011a: 39-40)

Ján Komorovský sám žil „pre niečo, čo ho presahuje“ – jeho oddanosť poznaniu a vede, osobný idealizmus a oduševnenosť za vec, ktorú považoval za správnu, dávajú jeho dielu a odkazu silu, ktorá presahuje horizont jeho vlastného života a prináša svoje plody aj po jeho smrti.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Pramenná literatúra

Komorovský, J. (2011a). *Na prelome vekov*. Trenčín. (nevýdaný rukopis nedokončených pamätí)

Ďalšia použitá literatúra

Bumová, I. (2012). Židia, spoločnosť, politika (Slovensko 1945 - 1948). In: *Slovenský národopis*, 60(2): 165-174.

Černý, J.; Holeš, J. (2008). *Kdo je kdo v dejinách české lingvistiky*. Praha: Libri.

Čierniková, B. (2005). *V tieni hory Ararat. Náboženstvo predkresťanskej Arménie*. Bratislava: Chronos.

Isačenko, A. V. (1950). *Slovensko ruský prekladový slovník. Prvý diel A– O*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.

Komorovský, J. (1957). *Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti*. Bratislava: SAV.

Komorovský, J. (1976a). *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Komorovský, J. (1976b). *Život protopopa Avvakuma, ktorý sám napísal. Výber z diela zostavil a preložil Ján Komorovský*. Bratislava: Tatran.

Komorovský, J. (1983). *Amazonky – mýty a legendy o vláde žien, o bojových ženách, a o krajinách žien*. Bratislava: Tatran.

Komorovský, J. (1986a). *Prometeus: mytologické paralely*. Bratislava: Tatran.

Komorovský, J. (1986b). *Únoscovia ohňa. Mýty a legendy o kultúrnych hrdinoch a zrode civilizácie*. Bratislava: Tatran.

Komorovský, J. (1994). *Po cestách Asklepiových. Od mýtov a mágie k medicíne*. Bratislava: Tatran.

Komorovský, J. (2006). Osobnosť Tomislava Poglajena-Kolakoviča a jeho pôsobenie na Slovensku. In: *Zborník zo seminára Moderný evanjelizátor 20. storočia profesor Kolakovič a jeho žiak Anton Neuwirth a ich poslanstvo mladej generácii*. Bratislava: VEDA, (s. 17-30).

Komorovský, J. (2011b). *Vladimír Sergejevič Solovjov a ruská náboženská filozofia. Antológia ruskej náboženskej filozofie*. Košice: Byzant.

Kovács, A. (2009). *Alláhovi bojovníci. Vizuálna kultúra islamského radikalizmu*. Bratislava: Chronos.

Kováč, M. (1999). *Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov*. Bratislava: Chronos.